

UOT 37.014

M.V.Abdullayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
azeriteacher@yahoo.com

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ ŞAGİRD ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA RİYAZİYYATIN ROLU

Açar sözlər: riyaziyyat, şəxsiyyətin formalaşması, nəzəri məqsəd, praktiki məqsəd, tərbiyəvi məqsəd

Riyazi təhsil insanın şəxsiyyətini, onun intellektini, yaradıcılığını formalaşdıran ən mühüm amillərdən biridir. Hər bir insan fəaliyyətinin hər hansı bir sahəsində məntiqi düşünmək, görülcək işi düzgün və ardıcılıqla yerinə yetirməyi bacarmaq, fikirlərini aydın ifadə etmək, reallaşdırdığı işə tənqidi yanaşmaq, situasiyanı təhlil etmək, vacib olanı əhəmiyyətsizdən ayırmaq, müxtəlif obyektləri bir-biri ilə əlaqələndirmək, qarşılaşdığı hadisələri təsvir etmək, əldə edilən məlumatların rəqəmsallaşdırılması və s. kimi problemlərlə qarşılaşır. Məhz bu problemlərin həllində riyazi təhsil, riyazi düşüncə insanların köməyinə gəlir.

Ümumtəhsil məktəblərində şəxsiyyətin formalaşdırılması üçün riyaziyyatın tədrisinin üç məqsədinin reallaşdırılması vacib sayılır: ümumtəhsil məqsədi (nəzəri məqsəd), tərbiyəvi məqsədi və praktik məqsədi.

Məqalədə məktəbəqədər dövrdə, ibtidai, orta və tam orta təhsil səviyyələrində şəxsiyyətin formalaşmasında riyazi təhsilin rolundan bəhs edilir. Eyni zamanda məktəbdənkənar və sinifdən xaric işlərin, o cümlədən riyaziyyat olimpiadaları, müsabiqələr, dərnəklərin təşkilinin də şəxsiyyətin formalaşmasında böyük rolu olduğu diqqətə çatdırılır.

М.В.Абдуллаева

РОЛЬ МАТЕМАТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ ИДЕНТИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Ключевые слова: математика, математика, формирование личности, теоретическая цель, практическая цель, воспитательная цель

Математическое образование является одним из важнейших факторов формирования личности, интеллекта и творческих способностей человека. Уметь логически мыслить в любой сфере человеческой деятельности, уметь правильно и последовательно выполнять работу, ясно излагать свои мысли, критически относиться к своей работе, анализировать ситуацию, отделять важное от незначительного, для подключения различных объектов, для описания событий,

оцифровки полученных данных и т.д. сталкивается с такими проблемами. Именно в решении этих задач людям помогает математическое образование и математическое мышление.

Для формирования личности важно реализовать три цели обучения математике в общеобразовательной школе: общеобразовательную (теоретическую), учебную и практическую.

В статье рассматривается роль математического образования в формировании личности в дошкольном, начальном, среднем и старшем школьном возрасте. В то же время отмечается, что важную роль в формировании личности играют также организация внеурочной и внеклассной деятельности, в том числе математических олимпиад, конкурсов, кружков.

M.V.Abdullayeva

THE ROLE OF MATHEMATICS IN DEVELOPING STUDENT PERSONALITY IN SECONDARY SCHOOLS

Keywords: *maths, personality development, theoretical goal, practical goal, upbringing goal*

Mathematical education is one of the most important factors in shaping personality, intellect and creativity. Every person faces problems such as thinking logically in any field of human activity, doing the task that has to be done correctly and consistently, expressing thoughts clearly, being critical of his work, analysing the situation, separating the important from the insignificant, connecting different objects, digitizing the obtained data, etc. Mathematical education and mathematical thinking come to the aid of people in solving these problems.

It is important to realize three goals of teaching mathematics in secondary schools for developing personality: general educational goal (theoretical goal), upbringing goal and practical goal.

The article discusses the role of mathematical education in developing personality in preschool, primary, secondary and high school. At the same time, it is noted that the organization of extracurricular and extracurricular activities, including mathematics olympiad, competitions, clubs also play an important role in developing personality.

Giriş

Dünya çox sürətlə dəyişir. Bu dəyişikliyin əsas komponenti təhsil sahəsidir. Təhsil bu gün cəmiyyətimizdə yalnız texnoloji və sosial-iqtisadi inkişafın əsas amili kimi deyil, həm də rəqəmsal sivilizasiyanın yaranması və inkişafı üçün ən mühüm faktordur.

Təhsil sistemləri cəmiyyətləri formalaşdırır. Müasir cəmiyyətlər daha çox biliklərə əsaslandığından YUNESKO-nun XXI əsrə "Təhsil əsr" elan

etməsi də təsadüfi deyildir. Deməli, bu günün məktəbi məhz ağıl, intellekt məktəbi olmalıdır. Bu məktəbin sakinləri isə yüksək biliyə, intellektə malik müəllimlər və onların böyük ustalıqla yetişdirdikləri, cəmiyyətin “ən qiymətli sərvəti” olan uşaqlardır. Hər bir uşaq onu dünyaya gətirib böyüdən ailəsi və onu yetişdirən, kamilləşdirən cəmiyyətin təsiri ilə formalaşır. Dilini, dinini, ilk tərbiyəsinə ailəsində alır, sonra içində yaşadığı cəmiyyətdə şəxsiyyət kimi yetişməyə başlayır. Uşaqların hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşması, onların gələcək həyat mövqeyinin düzgün təyin edilməsi və bu kimi digər problemlərin həlli isə təhsil müəssisələrinin, eyni zamanda tədris olunan fənlərin üzərinə düşür. Ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan fənlər içərisində riyaziyyat fənni xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Riyazi təhsil insanın şəxsiyyətini, onun intellektini, yaradıcılığını formalaşdıran ən mühüm amillərdən biridir. Hər bir insan fəaliyyətinin hər hansı bir sahəsində məntiqi düşünmək, görülməli işi düzgün və ardıcılıqla yerinə yetirməyi bacarmaq, fikirlərini aydın ifadə etmək, reallaşdırdıqları işə tənqidi yanaşmaq, situasiyanı təhlil etmək, vacib olanı əhəmiyyətsizdən ayırmaq, müxtəlif obyektləri bir-biri ilə əlaqələndirmək, qarşılaşdıqları hadisələri təsvir etmək, əldə edilən məlumatların rəqəmsallasdırılması və s. kimi problemlərlə qarşılaşır. Məhz bu problemlərin həllində riyazi təhsil, riyazi düşüncə insanların köməyinə gəlir.

Riyaziyyatın sosial funksiyası da var. Minimum riyazi bilik və bacarıqlar hər bir insana gündəlik həyatında lazımdır. Onlarsız başqa insanlarla tam ünsiyyət qurmaq və ya onlarla hər hansı praktiki qarşılıqlı əlaqəni həyata keçirmək mümkün deyil.

Bəşəriyyətin bütün tarixi boyu riyaziyyat ətraf aləmi dərk etmək vasitəsi olmuşdur. Demək olar ki, riyaziyyat bütün təbiət elmləri və bir sıra humanitar elmlərdə hesablamaların və tədqiqatların aparıldığı aparat olmuşdur.

Dövlətin idarə edilməsində, dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsində riyaziyyatın rolu əvəzsizdir. Effektiv və yüksək dəqiqlikli silah sistemlərinin, hərbi kosmik gəmilərin, rabitə sistemlərinin yaradılması, qoşunların idarə edilməsi, ölkənin informasiya təhlükəsizliyinin qorunması mükəmməl riyazi üsullara əsaslanır. Riyazi üsullar dövlət fəaliyyətinin bütün sahələrində tətbiq olunur: yüksək texnologiyalar sahəsində, təbiət elmləriylə bağlı layihələrdə, iqtisadiyyat, biologiya, tibb, həyatda baş verən təbiət hadisələrinin və proseslərin proqnozlaşdırılmasında və s.

Araşdırma

Ümumtəhsil məktəblərində riyaziyyatın tədrisinin üç məqsədi reallaşdırılır: ümumtəhsil məqsədi (nəzəri məqsəd), tərbiyəvi məqsədi və praktik məqsədi.

Təlimin ümumtəhsil məqsədinə aşağıdakılar daxil edilir: riyaziyyatın

predmeti, dili və simvolikası, riyazi modelləşdirmə, xüsusi riyazi priyomlar, alqoritmlər və riyaziyyatın inkişaf dövrləri haqqında məlumatlar; idrak nəzəriyyəsinin ümumelmi metodlarına və riyaziyyatda istifadə edilən xüsusi evristikalara yiyələnmə haqqında təsəvvürlər verən riyazi bilik, bacarıq və vərdişlər sistemi.

Təlimin tərbiyəvi məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir: şagirdlərin dünyagörüşünün, təfəkkürünün, məntiqi, evristik və alqoritmik tərkib hissələrinin formalaşması, mədəniyyətin, ünsiyyət mədəniyyətinin, müstəqilliyin, fəallığın tərbiyəsi; məktəblilərin estetik tərbiyəsi, əməksevərlik, qəbul edilən qərarlara məsuliyyət, müstəqil icra etməyə təşəbbüs göstərilməsi.

Riyaziyyat təliminin praktik məqsədinə: sadə, real hadisələrin riyazi modelini qurma bacarıqlarının formalaşması, verilmiş modelə görə hadisələrin tədqiqi, modelin tətbiqlərini göstərmək; riyaziyyatın elmi-texniki tərəqqidə, müasir istehsalatda əhəmiyyəti ilə tanışlıq [4].

Ümumtəhsil məktəblərində şəxsiyyətin formalaşdırılması üçün təhsil prinsiplərinə əməl edilməklə bu üç məqsədin reallaşdırılması vacib sayılır.

Riyaziyyat və təbiət elmləri sahələrində çalışan insanlar ömür boyu riyazi informasiyalarla əhatə olunurlar. İxtisaslı mühəndis, iqtisadçı, tibb, hüquq və humanitar kadrların hazırlanması zamanı da tələbələrin riyazi hazırlığına xüsusi diqqət verilir. Ümumiyyətlə, hər bir insanın riyazi təhsili lap uşaqlıqdan – onun ilk yeriməyi, danışmağı, müşahidə etməyi, şəkil çəkməyi, düşünməyi, saymağı, yazmağı və s. öyrəndiyi vaxtdan başlayır. İnsanların bir qismi ümumtəhsil məktəblərdən məzun olduqdan sonra peşə seçimi ilə əlaqəli riyazi təhsillərini dayandırsalar da, digərləri bütün həyatı boyu davam etdirirlər.

Məktəbəqədər riyaziyyat təhsili: Məktəbəqədər dövr uşağın təxminən 3 yaşdan 6 yaşa qədərki dövrüdür. Bu dövrdə uşaqlara aşılana riyazi təhsilin əsas məqsədi riyazi mədəniyyətin əsasları ilə tanış olmaq və onun elementlərindən istifadə etməklə ətraf aləm haqqında gələcək biliklərə maraq oyatmaqdır. Məktəbəqədər riyaziyyat təhsili xüsusi təşkil olunmuş qruplarda valideynlər və tərbiyəçi müəllimlər ilə keçirilən sadə ünsiyyət və ya fərdi dərslərdir. Bu zaman maarifləndirici filmlərdən, oyunlardan, kitablardan, jurnallardan və ya digər yardımçı vasitələrdən istifadə edilir.

Məktəbdə ibtidai təhsil səviyyəsində riyaziyyat təhsili: İbtidai təhsil səviyyəsi 1-4-cü sinifləri əhatə edir. Riyaziyyatın tədrisi ibtidai təhsil səviyyəsində hamı üçün məcburidir və bütün təhsil müəssisələrində eyni standartlar reallaşdırılır. İbtidai təhsilin sonunda hər bir şagird şifahi və yazılı hesablama aparmağı, hesab əməllərini yerinə yetirməyi, ədədi ifadələri hesablamağı, mətnli məsələləri həll etməyi bacarmalı; ən çox istifadə olunan kəmiyyətlərin ölçü vahidlərini bilməli; ilkin ölçmə vərdişlərinə, fəza və həndəsi təsəvvürlərə malik olmalı; məlumatları toplayıb sistemləşdirməyi, təhlil etməyi, nəticələri şərh etməli; riyazi bilikləri gündəlik həyatda tətbiq etməyi

bacarmalıdır [2].

İbtidai təhsil səviyyəsində riyaziyyatın öyrənilməsi kiçik yaşlı şagirdlərin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onların əldə etdiyi bilik və bacarıqlar, riyazi dilin ilkin mənimsənilməsi gələcək riyazi təhsilin bünövrəsinə çevrilir, riyazi təhsil şagirdlərin gələcək təhsilinin əsasını qoyur. Bütün sonrakı uğurlar demək olar ki, onların hesab əməllərinin mahiyyətini, tətbiq sahələrinin mənasını kifayət qədər dərk edib-etməməsindən, həndəsi fiqurları ayırd edib-etməməsindən və ən sadə vizual xassələrini görməsindən və sairədən asılıdır. İbtidai təhsil səviyyəsində istedadlı şagirdlər üçün xüsusi siniflər təşkil etməyə ehtiyac yoxdur. Müəllim sinifdə istedadlı şagirdlərin olduğunu nəzərə alaraq proqrama əlavə materiallar daxil edə bilər. Məqsəd belə şagirdlərin potensial imkanlarının üzə çıxarılmasıdır.

Riyaziyyat dərslərində həll edilən məsələlərin köməyiylə dərsin inkişafetdirici (nəzəri), praktiki və tərbiyəvi məqsədlərinə nail olmaq mümkündür.

Məsələn, “Bakıya gəzməyə gələn məktəbliləri Atəşgah və İçərişəhərə ekskursiyaya apardılar. Ekskursiyada cəmi 74 şagird iştirak edirdi. İlk gün onlardan 30-u Atəşgahı, qalanları isə İçərişəhəri gəzdilər. Şagirdlərin neçəsi İçərişəhərə getdi?” [6]

Şagirdlər məsələni həll etmək üçün çıxma əməlinə aid nəzəri məlumatları təkrar edir, əldə etdikləri məlumatlardan istifadə edərək məsələni həll edir, biliklərini möhkəmləndirirlər. Eyni zamanda şagirdlərdə dünyagörüş formalaşır, axtarışa, ekskursiyaya maraq yaranır. Muzeylər, ekskursiya məkanlarına aid məlumatlar öyrənməyə istiqamətlənilir. Nəticədə həm riyazi, həm də ümumi dünyagörüşləri inkişaf edir.

Ümumi orta təhsil səviyyəsi (5-9-cu siniflər): Təcrübə göstərir ki, bu dövr şagirdlərə riyaziyyatın öyrədilməsinin ən çətin dövrüdür. Bu mərhələdə təlim məqsədləri şagirdin qabiliyyətindən və riyaziyyata meyindən asılı olaraq dəyişə bilər. Riyaziyyata maraq göstərən şagirdlər sonrakı günlərdə daha mürəkkəb anlayışları dərindən başa düşmələri üçün bütün tapşırıqları vaxtında anlayaraq yerinə yetirmələri lazımdır.

Xüsusilə, 5-7 siniflərdə riyaziyyatın öyrədilməsi müəllimdən böyük pedaqoji ustalıq tələb edir. Müəllim təlim prosesində yalnız riyaziyyata maraq göstərən bir neçə şagirdə deyil, bütün şagirdlərə diqqət yetirməyi bacarmalıdır. Nəzəri biliyin praktik məsələlərə tətbiqinə, xüsusilə hərəkətlə, məntiqlə, tam ədədlərlə, həndəsə və s. ilə bağlı məsələlərə çox vaxt ayırmalıdır. Öyrənilən mövzular şagirdləri maraqlandırmalı, onlara riyaziyyatın həyatla sıx bağlılığını nümayiş etdirməli, düşünməyi, fikrini ifadə etməyi öyrətməlidir.

Ümumi orta təhsil səviyyəsi 5-9-cu sinifləri əhatə edir. Bu səviyyə üzrə riyazi təhsil baza kursudur. Bu kurs şagirdlərdə riyazi bilik və bacarıqlardan istifadə etməklə gələcək təhsillərini davam etdirmək, həmçinin öz şəxsi

işlərində, sosial həyatlarında, sonra isə peşə fəaliyyətlərində şüurlu və rəşional istifadə etmək vərdişlərini formalaşdırır.

Məsələn, “Kitabın 208 səhifəsi var. Şagird birinci gün onun $\frac{1}{4}$ hissəsini, ikinci gün isə qalanının $\frac{3}{4}$ hissəsini oxudu. Kitabın neçə oxunmamış səhifəsi qaldı?” [7]

Məsələnin nəzəri məqsədi – şagirdlər hesab əməllərini adi kəsrlər üzərində yerinə yetirirlər. Praktiki məqsədi - əldə olunan biliklərdən düzgün istifadə edərək öyrəndiklərini praktikaya tətbiq etməklə yeni bacarıqlar əldə edirlər. Tərbiyəvi məqsədi isə şagirdlərdə kitab oxumağa maraq yaranır.

Başqa bir məsələni nəzərdən keçirək: “Məktəblilər arasında keçirilən bilik yarışında 100 ballıq sistemlə 60 bal və daha yuxarı nəticə göstərən 48 şagird mükafatlandırıldı. Onlardan [80; 90) aralığında bal toplayanların sayı [90; 100] aralığında bal toplayanlardan 6 nəfər çox, [60; 80) aralığında bal toplayanlardan isə 6 nəfər azdır. Neçə şagird [80; 90) aralığında bal toplamışdır?” [5]

Məsələnin nəzəri məqsədi – şagirdlər tənlik qurmaqla məsələ həll etmənin yollarını öyrənir. Praktiki məqsədi – şagirdlərdə məlumat toplamaq, məlumatı müxtəlif meyarlar əsasında qruplaşdırmaq və təqdim etmək bacarıqları formalaşır. Tərbiyəvi məqsədi – təhsil almaq, bilik əldə etmək, uğur qazanmaq, dəyərlərə sahib olmaqdır.

Tam orta təhsil səviyyəsi (10-11-ci siniflər): Bu səviyyəyə orta ixtisas təhsili müəssisələrini də daxil etmək olar. Tam orta təhsil səviyyəsində şagirdlər öz maraq dairələrinə uyğun fənləri öyrənir, gələcək təhsil və peşə fəaliyyətinə hazırlanırlar. Bu zaman şagirdlərin təhsillərini davam etdirməsinə zəmin yaradan riyazi bilikləri mənimsəməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ali təhsil almaq üçün riyaziyyatdan qəbul imtahanı verəcək şagirdlər böyük maraqla riyaziyyatı öyrənir, eyni zamanda riyazi biliklərindən təbiət elmlərinə uyğun fənlərin öyrənilməsində istifadə edirlər.

Müasir dövrdə 10-11-ci siniflərdə riyaziyyat dərsləri iki istiqamətdə təşkil edilir: gələcəkdə əsas tədris predmeti riyaziyyat olacaq şagirdlər üçün dərslər və gələcəkdə əsas tədris predmeti riyaziyyat olmayan şagirdlər üçün dərslər. Hər iki istiqamətdə olan dərslər üçün proqramlar hazırlanır. Gələcəkdə əsas tədris predmeti riyaziyyat olacaq şagirdlər üçün dərslər yüksək ixtisaslaşmış müəllimlər tərəfindən aparılır, riyaziyyat dərslərinin sayı daha çox olur. Belə şagirdlərin riyaziyyatı dərindən mənimsəməsi əsas vəzifə kimi müəllimlər qarşısında qoyulur.

Məsələn, “Ölçüləri 48 metr və 64 metr olan düzbucaqlı şəkildə kiçik parkın ətrafına onun sərhədləri boyunca bir-birilərindən bərabər məsafələrdə

künc nöqtələrindən başlayaraq, hər birinin qiyməti 40 manat olan işıq dirəkləri bərkidilib. Bu dirəklərin alınmasına ən az neçə manat xərclənib?” [5]

Nəzəri məqsədi – məsələnin həllində həndəsi təsvirdən istifadə edilir; düzbucaqlıya, ən böyük ortaq bölənin tapılmasına aid biliklər təkrarlanır; qiymət, miqdar, dəyər arasındakı asılılıqların köməyiylə məsələ həll edilir. Praktiki məqsədi – şagird məsələnin həllində həndəsi fiqurdan-düzbucaqlıdan istifadə edir, riyaziyyatın həyatla əlaqəsini görür, riyazi bilik və bacarıqlarını həyatı problemlərin həllinə tətbiq edir, pul vahidindən, qiymət, miqdar, dəyər arasındakı asılılıqdan məsələnin həllində istifadə edir. Təربiyəvi məqsədi - təbiətdə gözəllik yaratmaq üçün simmetriyadan istifadə, park salınması, onun işıqlandırılması, əməyə məhəbbət, milli valyutamızla əlaqəli məlumatlar şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Məlumdur ki, yeni təhsil proqramı (kurikulum) üzrə qiymətləndirmə tapşırıqlarına situasiya və yaxud mətn əsasında hazırlanan tapşırıqlar da daxildir. Belə tapşırıqlar şagirdlərə həyatı situasiyalarla bağlı informasiyalar ötürür, onların həm elmi, həm də ümumi dünyagörüşünün formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Məsələn, “Sinif rəhbəri Novruz bayramı münasibətilə şagirdləri Qız qalasına gəzintiyə apardı. Şagirdlər özləri ilə bayraqlar gətirdilər və dairəvi qala divarının üzərində çevrə boyunca hər iki metrdən bir qırmızı, hər üç metrdən bir göy bayraq sancdılar. İstənilən iki yanaşı eyni rəngli bayraq arasındakı məsafələr bərabərdir” [5].

Bu mətn əsasında aşağıdakı məsələləri həll edək:

Məsələ 1: Qala divarı üzərində sancılmış qırmızı və göy rəngli bayraqlar 7 dəfə üst-üstə düşür. Qalanın üzərindəki meydançanın çevrəsinin uzunluğunu tapın [5].

Həlli: Əvvəlcə 2 və 3-ün ən kiçik ortaq bölünəni tapılır: $\text{ƏKOB}(2; 3) = 6$. Sonra şərtə görə qırmızı və göy rəngli bayraqlar 7 dəfə üst-üstə düşdüyündən Qız qalasının üzərindəki meydançanın çevrəsinin uzunluğu $6 \cdot 7 = 42 \text{ m}$ -ə bərabərdir.

Məsələ 2: Qala divarı üzərinə sancılmış bayraqlar içərisindən təsadüfi götürülən bir bayrağın qırmızı bayraq olması hadisəsinin ehtimalını tapın [5].

Həlli: Qırmızı bayraqların sayı: $42 : 2 = 21$

Göy bayraqların sayı: $42 : 3 = 14$

Cəmi bayraqların sayı: $21 + 14 = 35$

Qala divarı üzərinə sancılmış bayraqlar içərisindən təsadüfi götürülən bir

bayrağın qırmızı bayraq olması hadisəsinin ehtimalı

$$P(Q.B.) = \frac{{}_{21}C_1}{{}_{35}C_1} = \frac{21}{35} = \frac{3}{5} = 0,6\text{-ya bərabər olacaqdır.}$$

Məsələ 3: Qalada şagirdlər üçün bir biletin qiyməti 2 manat, böyüklər üçün 5 manatdır. Sınıf rəhbərinin 50 manat pulu varsa, o özü ilə qalaya ən çoxu neçə şagird apara bilər? [5]

Həlli: Gəzintidə bir müəllim iştirak etdiyindən şagirdlərin payına düşən pul $50 - 5 = 45$ man. olar. Qalada şagirdlər üçün bir biletin qiyməti 2 manat olduğundan $45 : 2 = 22$ (qalıq 1 man.). Deməli, müəllim Qız qalasına gəzintiyə ən çoxu 22 şagird apara bilər.

Riyaziyyat olimpiadaları, müsabiqələr, dərnəklər: Riyaziyyatla bağlı belə tədbirlər şagirdlərdə riyaziyyata maraq və sevgi hissinin yaranmasında mühüm rol oynayır. Olimpiadalara hazırlıq, onlarda iştirak etmək və bu zaman qarşılaşdıqları problemlərin müzakirəsi zamanı şagirdlər çox əhəmiyyətli və faydalı riyazi fikirlərlə tanış olur. Bu yarışlarda şagirdlər öz həmyaşıdları ilə düzgün ünsiyyət qurmağı, vicdanla, ədalətli rəqabət aparmağı öyrənir. İstedadlı şagirdlərin olimpiadalarda iştirak etməsi onların gələcək təhsil istiqamətlərini düzgün müəyyənləşdirməyə kömək edir. Olimpiadalarda uğur qazanan şagirdlərdə öz yaradıcı qabiliyyətinə, potensial imkanlarının olmasına güvən yaranır.

Şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını artırmaq, onların idrak marağını inkişaf etdirmək üçün riyaziyyatdan sinifdənkənar işlərin təşkili çox əhəmiyyətlidir. 5-9-cu siniflərin şagirdləri üçün maarifləndirici məşğələlər, bilik yarışları, intellektual oyunlar, komanda yarışları təşkil etmək onların maraq və meyllərinə uyğun məşğuliyyət tapmasına imkan verir.

Məktəblilərin riyaziyyatla dərslənkənar məşğul olmasının çox faydalı formalarından biri riyaziyyat dərnəkləridir. Riyaziyyata xüsusi həvəsi və marağı olan şagirdlər riyaziyyat dərnəyinə cəlb edilir. Dərnəkdəki yaradıcılıq mühiti, rəqabət ruhu, şagirdlərin intellektual azadlığı siniflərdəki riyaziyyat dərslərindən kəskin surətdə fərqlənir. Dərnək xüsusi tərtib edilmiş plan əsasında fəaliyyət göstərir. Dərnək məşğələlərində qeyri-standart çalışmalardan istifadə şagirdlərin riyazi intuisiyasını inkişaf etdirir, tarixi elementlərdən istifadə edilməsi şagirdlərdə müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin tərbiyə olunmasına kömək edir.

Nəticə

Riyaziyyat fənninin bütün ümumtəhsil müəssisələrində, o cümlədən ibtidai, orta və tam orta təhsil məktəblərində, xüsusi məktəblər və xüsusi internat məktəblərində, istedadlı şagirdlər üçün məktəblərdə, liseylər, gimnaziyalar və digər təhsil müəssisələrində tədrisi nəticəsində təhsilalanlar

biliklə yanaşı bacarıq və vərdislərə də yiyələnirlər.

Riyazi təhsil şagirdlərin ümumi dünyagörüşünü inkişafa istiqamətləndirir, Riyazi fəaliyyət sayəsində müasir insanın səriştələri formalaşır. Riyaziyyat dərsləri şagirdləri öz fəaliyyətlərini həyata transformasiya etməyə, bilik və bacarıqlarını həyati situasiyalara tətbiq etməyə sövq edir. Riyazi təhsil şagirdlərimizdə milli və bəşəri dəyərlər formalaşdırır.

Riyaziyyat şəxsiyyətin ümumi inkişafına müsbət təsir göstərməklə yanaşı, onun xarakterinin formalaşmasına, mənəvi keyfiyyətlərinin inkişafına da təsir edir. Riyaziyyat intellektual dürüstlüyün, obyektivliyin, inadkarlığın və əməksevərliyin formalaşmasına şərait yaradır. Riyazi təhsil vasitəsilə cəmiyyətin hər bir üzvünün funksional savadlılığı təmin olunur ki, bu da bütövlükdə cəmiyyətin intellektual inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsi üçün zəruri şərtidir. Deməli, ümumtəhsil məktəblərində şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında riyaziyyatın rolu böyükdür.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum). Bakı. 2006.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün riyaziyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər). Bakı, 2013.
3. *Adıgözəlov A.S.* Məktəbdə riyaziyyat təliminin nəzəri əsasları. Bakı, «ADPU», 2018, 310 s.
4. *Abdullayeva M.* Riyaziyyatın tədrisi metodikası-1. Bakı, «Elm və təhsil», 2020, 208 s.
5. Riyaziyyat test toplusu. DİM –“Abituriyent”. Bakı, 2019.
6. *İsayev Z., Məhərrəmov M., Hüseynzadə G., Abdullayeva S., Rüstəmov İ.* Riyaziyyat-İbtidai siniflərin 2-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, 2021.
7. *İsmayılova S., Hüseynova A.* Ümumtəhsil məktəblərin 6-cı sinfi üçün Riyaziyyat fənni üzrə dərslik. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2018.
8. <http://yamal-obr.ru/articles/matematicheskoe-obrazovanie-1/>
9. <https://www.e-derslik.edu.az/portal/>

Redaksiyaya daxil olub 24.12.2021